

NEOLİBERALİZMİN POLİTİK TAHAYYÜLÜ: SERBEST PİYASANIN “BÜYÜSÜ”

Ali Rıza TAŞKALE*

ÖZ

Neoliberal tahayyül nedir ve onu oluşturan temel özellikler nelerdir? Neoliberal tahayyül alternatif gelecek tasarımlarının önünü nasıl kapatır? Bu makale, neoliberalizmin politik tahayyülünü kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır. Neoliberalizmin politik tahayyülü, kendimizi ve içinde yaşadığımız toplumsal gerçekliği şekillendiren, yapılandıran, fakat aynı zamanda da sınırlayan bir politik tahayyüldür. Bu anlamda, neoliberalizm sadece ekonomik bir rasyonelliğe indirgenemez; aynı zamanda imgeler, ön varsayımlar ve kültürel aygıtlardan da oluşan bir tahayyüle sahiptir. Neoliberalizmin politik tahayyülü, kimin kamusal tartışmalara müdahale edeceğini, kimin bilgisinin otorite olarak kabul edileceğini, hangi tür argümanların onaylanacağını ve dolayısıyla kimin bakış açısının siyasete dahil edilip dışlanacağını belirler. Yazının temel iddiası şudur: neoliberalizmin politik bir tahayyülü vardır ve bu tahayyül, bireyin ve nüfusların verili düzen lehine davranması için, özellikle serbest piyasa tarafından belirlenen bir tahayyüldür. Neoliberalizm, yaşamı esasen serbest piyasa üzerinden algılar.

Anahtar Sözcükler: politik tahayyül, neoliberalizm, serbest piyasa, gelecek

THE POLITICAL IMAGINARY OF NEOLIBERALISM: THE “MAGIC” OF THE FREE-MARKET

ABSTRACT

What is a neoliberal imaginary and how is it constituted? How does it foreclose alternative future imaginaries? This article explores a better conceptualisation of what I call ‘the political imaginary of neoliberalism’, that is the images, presuppositions, cultural apparatuses, and other modes of control and representation through which neoliberalism has established and maintains a hegemonic position. It seeks to demonstrate that neoliberalism should not be understood only as an economic doctrine but as a comprehensive framework, a truly political imaginary, that shapes, structures but also restrains how we see and understand ourselves, the social reality we live in and what we imagine as possible. The political imaginary of neoliberalism delineates who can credibly intervene in public debates, whose knowledge is accepted as authoritative, what type of arguments are accepted, and hence, whose perspectives are included and excluded in politics. The main contention of the article is that neoliberalism has a political imaginary, which is specifically shaped by free market policies. This is a process in which politics operates according to a single economic logic, a violent process in which free market appeared to become an unquestionable, naturalised background.

Keywords: political imaginary, neoliberalism, free-market, the future

* Dr. Öğretim Üyesi, Yakın Doğu Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, alirizataskale@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1249-666X

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2021 Bahar, sayı: 31, ss. 225-240

Makalenin geliş tarihi: 03.01.2021

Makalenin kabul tarihi: 21.04.2021

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2021, issue: 31, pp.: 225-240

Submission Date: 3 January 2021

Approval Date: 21 April 2021

ISSN 2618-5784

Politik Tahayyül

Verili bir siyasi kültür, meselelerin nasıl ele alındığına ve onları çözme yetkisine kimin sahip olduğuna ilişkin beklentiler ve varsayımlar dizisi üretir. İşte bu beklenti ve varsayımlar, o siyasi kültürün veya sistemin "politik tahayyül"ünü oluşturur. Politik tahayyül, kabul edilen ve edilmeyen varsayımları, zihin setlerini, tutumları ve siyasetin nasıl yapılacağına dair görüşleri içerir. Bunu yaparken, meselelerin nasıl adlandırılacağını ve tartışılacağını belirler. Veya Nancy Fraser'ın sözleriyle söylersek, "düşünmüş çözümlerin sınırlarını belirler".¹ Bu durumun en iyi görüleceği yer, kamusal söyleme hâkim sloganlar ve basmakalıp imgeler ve sözlerdir. Her verili düzen, politik meselelerin formüle edildiği ve tartışıldığı kurumsallaşmış bir söylem alanı yaratır. Bu açıdan bakıldığında, hâkim sloganların, basmakalıp imgelerin ve varsayımların politik tahayyülü oluşturduğunu söyleyebiliriz. Politik tahayyül, belirli bir sistemin nasıl işleyeceği hakkında paylaşılan bir zihinsel imge ve ayrıntılandırılmış bir tasarıdır. Ve tarihçi Samuel Moyn'un da gösterdiği gibi, politik tahayyül toplumsal düzen ile yakından bağlantılıdır.² Politik tahayyül, bu anlamda, politik bir düşünce görüntüsüdür.

Buraya kadar daha çok, politik tahayyülün bilinç düzeyinde işleyen özelliklerini sıralamaya çalıştık. Ancak, politik tahayyül, bilinç düzeyinde olduğu kadar bilinçdışı da işleyen bir kavramdır. Bilinçdışı olarak da işleyen politik tahayyül, siyasi imgelerin, kilit aktörlerin, grupların, ötekileştirilenlerin, içlenip dışlananların kim olacağını tayin eder; faillerin etkileşime gireceği normları, sahip oldukları meseleleri tarifler ve nihai olarak o faillerce uygulanacak iktidar türlerini belirler. Başka bir biçimde söylersek, politik tahayyül gerek bilinç düzeyinde gerekse bilinçdışı olarak işleyerek hem bireylerin siyasetteki yerini tayin eder hem de siyasal öznellikleri, onların başkalarıyla olan ilişkilerini ve nihayetinde siyasal kültürü belirler. Bu bağlamda, siyasal kültürler ve pratiklerin politik tahayyül üzerinden yükseldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Örnek vermek gerekirse, eğer insanlar siyasi gücün yalnızca ayrıcalıklı bir grubun kaba kuvvet yoluyla elde ettiği bir şey olduğunu düşünürlerse, o zaman kendi potansiyellerini gerçekleştirme ya da ortak meselelerle ilgili karar alıp dayanışma olasılıkları düşüktür. Politik tahayyül, bu bağlamda, meşru siyasal aktörlerin kim olduğu, kimin sisteme ait olup olmadığı ve ne tür iktidar biçimlerinin var olacağı hakkında sahip olunan örtük beklentilerdir.³

¹ Nancy Fraser, *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*, Columbia University, New York, 2009, s. 493.

² Moyn, S., "Imaginary Intellectual History", *Rethinking Modern European Intellectual History* içinde, Eds Darrin M ve Samuel M., New York: OUP, 2014, 112-130.

³ Taylor, C., *Modern Social Imaginaries*, Durham, NC ve London, DUP, 2004, s. 24.

Bir toplum birden fazla politik tahayyüle sahip olabilir. Her ne kadar egemen politik tahayyül bir toplumda norm olarak kabul edilip içselleştirilse de başka tahayyüller belirli olaylara ve siyasi hareketlere tepki olarak ortaya çıkıp toplumsal ve siyasal değişimin nasıl gerçekleşebileceğine dair yeni öneriler geliştirip, bunları hayata geçirip yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına öncülük edebilirler. Farklı bir bakış, siyaseten bilinçli veya bilinçsiz grupların ilgisini çektiğinde, bu yeni tahayyülün toplumun farklı kesimleri tarafından benimsenmesinin önü açılmış demektir.

Politik tahayyülün bilinç ve bilinçdışı düzeyinde işleyen özelliklerini tanımladıktan sonra, şimdi son 40 yılın en baskın politik tahayyülüne sahip olan sisteme, ideolojiye, programa bakabiliriz: yani politik olan her şeyin ekonominin içinde eridiği neoliberalizme. Yani siyasetin ekonomi tarafından ele geçirildiği neoliberalizme. Literatüre baktığımız zaman, neoliberalizmin politik tahayyülünü inceleyen çalışmaların neredeyse yok denecek kadar az olduğunu görebiliriz. Bu durumun istisnalarından biri, Mark Fisher'ın 2009'da yayınlanan *Capitalist Realism*⁴ (*Kapitalist Gerçekçilik*) adlı kitabıdır. Fisher'ın kitabının ana eleştiri nesnesi kapitalizm olduğu için, neoliberalizmin politik tahayyülüne kuramsal olarak değinilmemiştir. Dolayısıyla neoliberalizm ve tahayyül arasındaki ilişkinin incelenmesi bir zorunluluk olarak önümüzde durmaktadır. Bu makale de bu boşluğu doldurmayı ve neoliberalizmin politik tahayyülünü kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır. Makalenin temel iddiası şudur: neoliberalizmin politik bir tahayyülü vardır ve bu tahayyül, bireyin ve nüfusların verili düzen lehine davranması için, özellikle serbest piyasa tarafından belirlenen bir tahayyüldür. Neoliberalizm yaşamı, esasen serbest piyasa üzerinden algılar.

Neoliberalizm: Kavramsal Bir Giriş

Neoliberalizm uzun zamandır Marksizm'in ve eleştirel teorisinin hedefinde bulunmaktadır. Terim içinde birçok anlamı taşır, ancak neoliberalizmi tanımlayan belki de en önemli özelliklerden birinin, liberalizmi yirminci yüzyılın kapitalist bağlamı içerisinde yeniden keşfetmek isteyen "entelektüel ve politik bir hareket"⁵ olduğu söylenebilir. Neoliberaler ve muhafazakârlar tarafından basitçe "serbest piyasa ekonomisinin gelişimi" olarak sunulan neoliberalizm, eleştirel sosyal teori ve Marksist literatürde ise daha çok insanlığın ve ortak kaynakların insanlık dışı bir küresel kapitalist sermaye rejimince sömürüldüğü, "bilinçli bir siyasal proje ve ideoloji"⁶; yaşamı

⁴ Mark Fisher, *Capitalist Realism*, London: Zero Books, 2009.

⁵ Will Davies, "What Is 'Neo' About Neoliberalism?", *The New Republic*, 13 Temmuz, 2017, <https://newrepublic.com/article/143849/neo-neoliberalism> (4.12.2020).

⁶ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University, Oxford, 2005.

serbest piyasa, rekabet ve performans idealleri doğrultusunda yeniden düzenleyen ve bunu yaparken devletin ekonomik özgürlüklerin nasıl tanımlanacağı ve yönetileceğinde kilit rol oynadığı, "laissez-faire olmayan bir yönetsel rasyonellik"⁷; kapitalizmle beraber iş görüp nihayetinde "insanlığı yutan bir politik rasyonellik"⁸; şiddet ve olağanüstü hâlin kurallaştığı bir "savaş makinesi"⁹ olarak karakterize edildi. Her ne kadar neoliberalizmin entelektüel bir tarihi, düşünürleri ve felsefesi varsa da 1999'da Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı Seattle'da düzenlenen protestolarla ön plana çıkan "neoliberal küreselleşme karşıtı hareket", neoliberalizmin pejoratif bir biçimde, gelişmekte olan ülkelere ABD ve çok uluslu kurumlar ve şirketler aracılığıyla dayatılan bir "piyasa köktendinciliği" olarak algılanması sürecini hızlandırdı.¹⁰ Bunun altında yatan en temel neden ise neoliberalizmin özellikle Margaret Thatcher ve Ronald Reagan'ın başı çektiği liderlerce uygulanan, yoksulluğu ve eşitsizliği sürekli artıran kemer sıkma politikalarına, sendikaları ve hak arama mücadelelerini zayıflatan otoriter devlet aygıtlarına, şeffaflıktan ve hesap verebilirlikten uzak özelleştirilmiş kurumlara sahip olması; özetle demokrasiye ve demokratik uygulamalara karşı kapsamlı saldırılarda bulunan bir ideoloji, bir kültürel ve siyasi program olması yatmaktadır.¹¹

Günümüzde hâkim siyasal kültür, ideoloji ve yönetsel rasyonellik, neoliberalizmdir. Ve neoliberalizmin hem bilinç hem de bilinçdışı düzeyinde işleyen bir politik tahayyülü vardır. Neoliberalizm bugün, neyin gerçek olduğunu tanımlama ve belirleme kabiliyetini büyük ölçüde korumaktadır. Bu da en temelde, siyasal süreçlerin çoğunlukla neoliberal söylem ve tahayyül üzerinden tanımlanması, şekillendirilmesi demektir. Peki, neoliberalizmin politik tahayyülünün ana unsurları nelerdir? Bu makale işte bu soruyu kendisine baz alarak, neoliberalizmin politik tahayyülünün dayandığı ana unsurun serbest piyasa olduğunu ileri sürecektir.

⁷ Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978-1979*, Palgrave Macmillan, New York, 2008 (çeviri bana ait).

⁸ Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*, Zone Books, New York, 2015.

⁹ Michael Dillon and Julian Reid, *The Liberal Way of War: Killing to Make Life Live*, Routledge, Londra, 2009.

¹⁰ Davies, W., "Neoliberalism: A Bibliographic Review", *Theory, Culture & Society* 31, 2014, s. 310.

¹¹ Bkz, Giroux, H., "The Terror of Neoliberalism: Rethinking the Significance of Cultural Politics", *College Literature* 32, 2005, 1-19; Springer, S., "The Violence of Neoliberalism", *The Handbook of Neoliberalism* içinde, Eds S. Springer, K. Birch ve J MacLeavy, London, Routledge, 2016, 153-63; Slobodian, Q., *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*, Cambridge, MA: HUP, 2018; Bruff, I., "The Rise of Authoritarian Neoliberalism", *Rethinking Marxism* 26, 2014, 113-129, Taşkale, A. R., *Post-Politics in Context*, London, Routledge, 2016.

Serbest Piyasa

Neoliberalizm, serbest piyasa temelli ekonomik rasyonellikleri hayatın her alanına yaymayı amaçlar.¹² Ancak bu durum, basitçe neoliberalizmin bir serbest piyasa rejimi olduğu anlamına gelmez. Neoliberalizm, esasında toplumu ve siyaseti ekonomik değerlendirme ve ölçme teknikleriyle değiştiren bir devlet tasarımı projesidir. Yani, neoliberal ilkelerin topluma empoze edilmesi sürecinde devlet sadece "piyasa güçlerine" güvenmez. Aksine, devletin aktif bir güç olarak sahada olması gerekir. Neoliberalizme göre, "ideal" olarak, piyasalar hükümet müdahalesi olmadan işlemelidir, ancak pratikte piyasalar başarısız olurlarsa hükümetler anında durumu kurtarmaya soyunurlar. Bu durumda ilk kurtarılacak olan ise genelde yurttaşlar değildir, bankalar ve şirketlerdir.¹³

Siyaseti teknik bir rasyonellik, hesaplı ve stratejik bir davranış olarak algılayan neoliberalizm, çatışma ve antagonizmanın ekonomik ölçme ve değerlendirme yöntemleriyle yer değiştirdiği bir toplum vizyonuna sahiptir. Bu süreçte siyaset tek bir ekonomik mantığa, yani ekonomik rekabetin ve serbest piyasanın sorgulanamaz hale geldiği teknokratik ve depolitize bir uzmanlar yönetimine indirgenir. İtalya'da, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kurulan teknokrat hükümet, bunun iyi bir örneğidir. Avrupa Merkez Bankası'nın eski başkanı Mario Draghi tarafından kurulan ve "uzmanlar hükümeti" olarak adlandırılan, ekonomik planını özel yönetim danışmanları vasıtasıyla McKinsey şirketine devreden yeni hükümet, neoliberal politikaları uygulamak amacıyla demokratik süreçlerin teknokrazi lehine nasıl rahatça hurdaya çıkarılabileceğinin iyi bir örneğidir.¹⁴ Bu durum, aynı zamanda, egemen kararının (kalıcı istisna hali) piyasa temelli ekonomik rasyonelitelere nasıl iç içe geçtiğini de göstermektedir. Kısaca neoliberalizm, siyasetin ve hayatın serbest piyasa temelli ölçme ve değerlendirme teknikleriyle sömürgeleştirilmesi sürecidir.¹⁵

Neoliberalizm bu süreçte mübadele yerine rekabete odaklanarak, serbest piyasayı toplumsal ve siyasal ilişkilerin genel matrisine dönüştürmeyi amaçlar. Peki, rekabet nedir? Rekabet, Foucault'nun da belirttiği gibi, "bir öz...bir eidos, bir biçimselleştirme ilkesidir. Rekabetin bir iç mantığı vardır. Etkileri ancak bu mantığa riayet edildiği takdirde oluşur".¹⁶ Foucault'ya göre rekabet denildiğinde anlamamız gereken şey, eşitlikçi mübadeleden ziyade

¹² Will Davies, *The Limits of Neoliberalism: Authority, Sovereignty and the Logic of Competition*, Sage, Londra, 2014, s. 244 (çeviri bana ait).

¹³ Harvey, 2005.

¹⁴ David Broder, "Italy's Government Is Outsourcing Its Economic Strategy To Private Management Consultants McKinsey", *Jacobin*, 6 Mart, 2021, <https://www.jacobinmag.com/2021/03/italy-draghi-mckinsey> (26.04.2021)

¹⁵ Taşkale, 2016.

¹⁶ Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 120

piyasa ilişkileri ve eşitsizliktir. Mübadele eşitlikle yakından bağlantılıdır, rekabetin piyasanın ve toplumun düzenleyici ilkesi haline gelmesi ise eşitsizliği artıran bir yapıya sahiptir. Neoliberalizm mübadele-eşitlik birlikteliğini yerinden ederek, yerine rekabet-eşitsizlik çiftini koyar. Kısaca söylersek, rekabet "eşitsizlikler arasındaki biçimsel oyundur".¹⁷ Neoliberalizmin görevi, rekabetin bir form olarak şekillenebildiği ve işleyebildiği somut alanlar yaratmaktır. Bu ise "serbestlikten [laissez-faire] yoksun bir piyasa ekonomisi, başka bir deyişle, devlet denetiminin olmadığı etkin politika meselesidir. Dolayısıyla neoliberalizm, bırakınız yapsınlardansa [laissez-faire] sürekli eylem, tetikte olma ve müdahale ile özdeşleştirilmelidir".¹⁸ Diğer bir deyişle, neoliberalizm laissez-faire değildir; aksine, piyasanın tüm topluma yayılması süreci kendiliğinden olmamalı, toplum doğrudan ve etkin müdahalelerle neoliberalizme uyumlu hale getirilmelidir. Yani piyasa kendiliğinden işlememeli, müdahaleyle etkin bir şekilde işletilmelidir. Başka bir deyişle, neoliberalizm, serbest piyasa için yönetir. Neoliberalizm, serbest piyasa yoluyla toplumu ve hayatı depolitize etme sürecidir.

Eğer siyaset, belirsizlik ve anlaşmazlığın ortasında ne yapılacağına ilişkin bir ortaklığın inşasıysa, neoliberalizm o siyasetin antitezidir. Tüm bu belirsizlik ve anlaşmazlığın ortasında neoliberalizmin ortaya koyduğu tek bir hakikat vardır: dizginlenmemiş piyasalar! Dolayısıyla, neoliberal hükümetler siyasette uyuşmazlık ve çatışma fikrini reddedip serbest piyasa temelli neoliberal "çözümler"i her önerdiklerinde, aslında siyasi meseleleri depolitize etmekten başka bir şey yapmazlar.

Dahası, neoliberal politikalar statükoyu yeniden onaylayan ve yarattıkları tahribatla "aşırı-sağ ve neofaşizmi güçlendiren" bir siyasi iklim yaratırlar.¹⁹ (Brown, 2019). Neoliberalizm, bu anlamda, ticaretin serbestleştirilmesinden, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinden, şirket egemenliğine yol vermekten ("hükümetleri daha çok bir işletme gibi yönetmek") ve piyasanın demokratik denetiminden hep daha fazlası olmuştur. Neoliberalizm, aynı zamanda, kapitalist mülkiyet ilişkilerinin dünyayı anlamak için her şeyi kapsayan bir şablon sağladığı politik bir tahayyüldür.

Margaret Thatcher, "alternatif yoktur" dediğinde, gerçekten de neoliberalizme karşı herhangi bir alternatifin olmadığına, yalnızca tek bir bütünsel sistemler sistemi olduğuna ve bunun da baştan sona kapitalizm olduğuna inanmıştı. Wendy Brown'ın ortaya koyduğu gibi, neoliberalizmle

¹⁷ *A.g.y.*, s. 132.

¹⁸ *A.g.y.*, s. 132.

¹⁹ Wendy Brown, *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West*, New York: Columbia University Press, 2019.

birlikte, piyasa...tüm faaliyetlerin gerçek biçimi haline gelir.²⁰ Bir zamanlar meta üretimi ve değişimi için bir forum olarak görülen serbest piyasa, neoliberal ideologların himayesi altında Platonik bir karaktere bürünerek, kapitalist sınıfın çıkarlarını koruyan bir ontoloji, bir politik tahayyül haline gelmiştir.

Philip Mirowski, *Never Let a Serious Crisis Go to Waste*²¹ (*İyi Bir Krizin Boşa Harcanmasına Asla İzin Verme*) adlı kitabında, neoliberal tahayyülün ve onun serbest piyasa fetişizminin bu gezegeni aşan emellerini ve hırslarını anlamamıza yardımcı olan önemli saptamalarda bulunur. Mirowski'ye göre neoliberaler, devlet, toplum ve piyasa arasındaki her türlü rahatsız edici ayrımı ortadan kaldırırlar ve serbest piyasanın mantığına uygun olarak hem benliği hem de gezegeni yeniden yapılandırır. Mirowski, neoliberal ideolojinin bir "girişimci benlik", satılabilir yetenek ve niteliklerden oluşan bir portföy tahayyül ettiğini yazar: "satılacak bir ürün, yürüyen bir reklam...yatırım yapılacak mallar karmaşası".²² Mirowski'ye göre neoliberalizmin politik tahayyülünde, kapitalizmin hareket yasaları, Tanrısal bir gizemin parçası olurlar ve özgürlük, Logos tarafından zorunlu kılınan ve kutsanan çıkarıcılık rejimine köleliktir. On dokuzuncu yüzyıldan bu yana tahtı sallanan Tanrı'nın yerine geçmek için birçok kavram hak iddia etmiştir: Bunların arasında neler yoktur ki: bilim, ulus-devlet, sosyalizm, faşizm ve hatta Terry Eagleton'ın işaret ettiği kültür. Hepsi kendi çapında iddialı olsa da hiçbiri neoliberalizmin gerçekliğin doğası hakkında sunduğu güçte bir hikâye anlatmayı ve cennete benzeyen bir "sermaye şehri" vizyonu sunmayı başaramamıştır. Eagleton'ın ifade ettiği gibi, neoliberaler kültürü, modernitenin geleneksel ilahiyatın vekili olarak gördükleri serbest piyasa ile değiştirdiler.²³ Semavi dinler nasıl kadınları ve erkekleri Tanrı'nın suretinde ve benzeri olarak tahayyül etmişlerse, neoliberalizm de girişimci benlikleri serbest piyasanın bir sureti ve benzeri olarak görmüştür. Bu anlamda, serbest piyasa, neoliberal ilahiyatın adeta bel kemiğidir. Serbest piyasa basitçe malları ve kaynakları dağıtmak değildir, evrenin ontolojik mimarisidir. Serbest piyasa, Tanrı'nın yerine geçecek ve onu taklit edecek günümüzdeki en güçlü adaydır.

Serbest piyasaya biçilen bu Tanrı rolünü anlamak için neoliberal ideologlardan en önemlileri olan Ludwig von Mises, Friedrich Hayek ve Ayn Rand'a odaklanmak yerinde olacaktır. Chicago Üniversitesi'nin iktisat ve siyaset bilimi bölümlerinde ve Mont Pelerin Derneği'nde şekillenen neoliberal

²⁰ Brown, *Undoing the Demos*, 2015.

²¹ Philip Mirowski, *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*, Verso, London, 2014.

²² Mirowski, *Never Let..*, s. 108 (çeviri bana ait).

²³ Terry Eagleton, *Culture and the Death of God*, New Haven, CT, Yale University Press, 2014.

hareketin Mises, Hayek ve Rand gibi önemli temsilcileri, genellikle ateist veya agnostikler. Fakat, yine de kapitalist piyasaya Tanrı rolü atfetmekten çekinmediler. Bu düşünürlerin çalışmalarında ana hatları çizilen ve pratikte hayat bulan neoliberal tahayyülde, serbest piyasa evreni kaplayandır; para dürüstlüğün ölçütüdür ve girişimci benlik de varoluşsal üstünlüğün en tepesinde bulunur.

Öncelikle söylemeliyiz ki hem Mises hem de Hayek, geleneksel dinin dar kalıpcı dünya tasarımına karşı sahip oldukları düşmanlığı serbest piyasaya atfettikleri Tanrı statüsüyle telafi etmişlerdir. Örneğin, William Volker Fonu tarafından finanse edilen Mises, neoliberal ideolojinin iki önemli eserini yazmıştır: *Sosyalizm* (1922) ve *İnsan Eylemi* (1949). *Sosyalizm* kitabında Mises, yalnızca sosyalizmi değil, kapitalist ekonomi ve onun ahlak anlayışına karşı gelişen her türlü muhalefeti de itibarsızlaştırmaya çalışmıştır ve buna Hristiyanlık da dahildir. Örneğin, bir yerde, İsa ve havarilerinin "zenginlere karşı hınç"²⁴ içerisinde olduklarını yazar, ardından da "yaşayan bir Hristiyanlık kapitalizm ile yan yana var olamaz"²⁵ der. Din kavramına özel mülkiyet ve ataerkil aile yapısına atfedilen kutsallığa gölge düşürdüğü ya da onları devre dışı bırakmayı başardığı için değer veren agnostik Hayek ise neoliberal ilahiyatın bir nevi özeti kabul edilebilecek *Hukuk, Mevzuat ve Özgürlük* (1982) kitabında, "peygamberler ve filozoflar tarafından tavsiye edilen ahlakın"²⁶ kapitalizmin yayılmasını engellediğini ileri sürer. Hayek'e göre modern uygarlık, yalnızca "bu kızgın ahlakçıların umursamazlığı"²⁷ yoluyla ortaya çıkmıştır.

Mises ve Hayek, para ve piyasaya ontolojik bir statü atfederler. *Anti-Kapitalist Zihniyet*'te (1956) Mises, "İktisada Giriş" derslerinde neoklasik iktisatçılardan duymaya alıştığımız o meşhur kıtlık ilkesini şöyle ifade eder: "doğa cömert değil cimridir".²⁸ Mises'e göre doğanın cimriliği, hem "ekonomikleştirme" mantığının topluma empoze edilmesini hem de ekonomilerin rekabetçi ve parasal bir bakış açısını önceleyerek düzenlenmesini gerektirir. Diğer bir deyişle, Mises, doğanın özünde kapitalist olduğunu savunur. Başka bir yerde şöyle yazar: paranın vazgeçilmez olması, "üretim mallarının değerini belirleme"²⁹ gücünden ileri gelmektedir. Dahası, para

²⁴ Ludwig von Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, New Haven, Yale University Press, 1951, s. 419 (çeviri bana ait).

²⁵ A.g.y., s. 428.

²⁶ Friedrich Hayek, *Law, Legislation, and Liberty*, London, Routledge, 1982, s. 165 (çeviri bana ait).

²⁷ A.g.y., s. 166.

²⁸ Ludwig von Mises, *The Anti-Capitalist Mentality*, Auburn, Alabama, The Ludwig von Mises Institute, 2008, s. 81 (çeviri bana ait).

²⁹ Ludwig Von Mises, *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, Auburn, Alabama, The Ludwig von Mises Institute, 1990, s. 4 (çeviri bana ait).

olmadan "akılcı bir üretimden bahsetmek imkânsız"³⁰ olduğu için (burada Mises, "akılcı"yı kâr elde etmek anlamında kullanır), sosyalist üretim "asla ekonomik kaygılar tarafından yönlendirilemezdi".³¹ Sosyalist bir toplum malları ve emeği farklı bir değer kriterine göre belirleyip dağıtacağı için Mises'in görüşüne göre bu akılcı olamaz. Bu durum metallerde olduğu gibi, insanlarda da böyledir, çünkü "insan, diğer insanların emeğiyle, üretimin tüm kıt maddi faktörleriyle aynı şekilde ilgilenir"³², yani "piyasada alınıp satılan bir kaynak"³³ olarak. Özetle, Mises'in bütün argümanı, aklın para simyası aracılığıyla dönüştürülmesine dayanmaktadır: para, üretimin hem değerini hem de rasyonalitesini düzenliyorsa, o zaman hem ahlak hem de akıl parasaldır! Para, evreni tümünden kaplayan ve yaşamı tümünden belirleyendir.

Bununla birlikte Mises, bu duruşun gerektirdiği "ahlaki devrimin" de farkındadır: ekonomik büyüme ve sermaye birikimi, diğer tüm ahlaki standartları geçersiz kılan aşkın mal statüsüne erişir. Piyasanın hakimiyeti için marjinal fayda hesabı yapmak, haysiyet ve adaletin tek barometresi olmalıdır. Neo-klasik iktisat teorisi ve Avusturya Okulu'nun ahlaki ve epistemolojik hegemonyasına gösterilen bu bağlılığın en iyi görüleceği yer, Mises'in başyapıtı olarak kabul edilen *İnsan Eylemi*'dir. Kitapta Mises, ekonominin, "insan yaşamı ve eyleminin felsefesi" olduğu kadar "uygarlığın ve insanın insan varoluşunun özü"³⁴ olduğunu da iddia eder. Ekonomiye bilimlerin kraliçesi olarak resmeden Mises, "son [birkaç] yüzyılın tüm ahlaki, entelektüel, teknolojik ve tedavi edici başarılarının"³⁵ temelini ekonominin temsil ettiğini yazar.

Hayek, liberal ve sosyalist solun, ekonomilerin bilinçli siyasal müdahaleler yoluyla planlanıp düzenlenebileceği tezini sürekli küçümsemiştir. Öyle ki pek çok hayranı için Hayek'in bilgeliğinin nedeni, hükümetlerin beceriksizliği olmadan "kendiliğinden bir düzenin" gelişmesine izin veren "piyasaya saygı" ve "cehalet" gibi erdemlerin önemini ısrarla vurgulamasından kaynaklanmaktadır. Ancak Hayek, bu "kendiliğinden düzenin" sermaye ve devlet tarafından tasarlandığını ve bu sürecin toplumdan gizlenmesi gerektiğinin de farkındadır. Bu ontolojik belirsizliğin ekonomi için anlamı açıktır: planlama imkânsızdır, çünkü "aklın karmaşık bir toplumun tüm ayrıntılarını doğrudan manipüle edebildiği"³⁶ küstah ve yanıltıcı bir inanca dayanmaktadır. Bu yüzden, planlama yerine piyasada birbirine rakip olan

³⁰ A.g.y., s. 18.

³¹ A.g.y.

³² Ludwig von Mises, *Human Action*, Auburn, Alabama, The Ludwig von Mises Institute, 1998, s. 590 (çeviri bana ait).

³³ A.g.y., s. 206.

³⁴ A.g.y., s. 874.

³⁵ A.g.y., s. 881.

³⁶ Friedrich von Hayek, "Kinds of Rationalism", *Studies in Philosophy, Politics and Economics* içinde, London: Routledge, 1964, s. 88 (çeviri bana ait).

insanların "mutlu cehaleti"ni savunur; çünkü bu insanlar mütevazı bir şekilde, "doğru eylemi yapabilmek için bireysel katılımcıların ne kadar az bilgiye sahip olması gerektiği"³⁷ duygusuyla hareket ederler. Hayek'in *Özgürlük Yolu*'nda, "piyasanın kişisel olmayan ve görünüşte mantıksız güçleri"³⁸ olarak övdüğü şey, ontolojik anlamda, tarihsel ilerlemenin seküler kuvvetidir. "Geçmişte uygarlığın büyümesini mümkün kılan şey, insanların piyasanın kişisel olmayan güçlerine boyun eğmesiydi".³⁹ Hayek'e göre kapitalizm, evreni kaplayan Logos'un en yüksek tezahürünü oluşturmaktadır.

Bu anlamda, Hayek'in düzenlenmemiş, planlanmamış serbest piyasanın ontolojik belirsizliğini merkezi bir ontolojik ilke mertebesine yükseltmesi, yalnızca cehaleti bir erdem olarak görmesini değil, aynı zamanda demokratik işleyen bir yönetime karşı pek de gizlemeye gerek duymadığı antipatisini de anlamak için anahtardır. Hükümetin piyasa koşulları hakkındaki bilgileri yaymaya yönelik tüm girişimlerini "eksik ve dolayısıyla hatalı bir akılçılık"⁴⁰ olarak kınaması da bundandır. Piyasanın demokratik denetimi ve kısıtlanmasına yalnızca sıradan vatandaşların entelektüel niteliklerini reddettiği için değil, aynı zamanda şeylerin kutsal düzenine karşı nafile bir küstahlık anlamına geldiği için de itiraz etmektedir. "Herhangi bir zamanda bazılarının sahip olduğu en iyi bilgi herkesin kullanımına sunulmuş olsaydı, sonuç çok daha iyi bir toplum olurdu düşüncesine inanmak için pek bir neden yok".⁴¹

Hayek, bu nedenle, sermayenin gücü üzerinde yaygın bir denetim uygulanmasına yönelik her türlü çabayı itibarsızlaştırmayı seçmiştir. "Bazılarının sahip olduğu en iyi bilgi", demokratik bir toplumun çıkarlarına hizmet edip piyasayı ve teknolojiyi düzenlemek için kullanıldığında kötüdür. "Demokratik bir hükümetin totaliter olması ve otoriter bir hükümetin liberal ilkelere göre hareket etmesi en azından prensipte mümkündür"⁴² diye düşünür. Ki Hayek burada "otoriter" derken, piyasanın kozmik kendiliğindenliğini değiştirmeye veya yönlendirmeye yönelik herhangi bir doğal olmayan girişimi kasteder.

³⁷ Friedrich von Hayek, "The Use of Knowledge in Society", <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/articles/hayek-use-knowledge-society.pdf>, 1945 (31.03.2021)

³⁸ Friedrich von Hayek, *The Road to Serfdom*, London: Routledge, 2008, s. 212 (çeviri bana ait).

³⁹ A.g.y., s. 212.

⁴⁰ A.g.y., s. 212.

⁴¹ Hayek'ten alıntılan Philip Mirowski, *Science-Mart*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, and London, 2011, s. 324 (çeviri bana ait).

⁴² Friedrich Von Hayek, "The Principles of a Liberal Social Order", *Il Politico* 31, 1966, s. 601 (31.03.2021).

Özetlersek, piyasa üzerindeki demokratik kontrol, Hayek'e göre doğanın ilkel güçlerine yapılan bir müdahaleyi temsil etmektedir, bu her şeyden önce ontolojik bir saygısızlıktır. Yine de Hayek'in piyasanın büyüsunün arkasında sermaye ve devletin yattığını açıkça belirtmekten imtina etmediğini tekrar belirtmek gerekir. "Kendiliğinden olarak tanımlanması gereken bir düzen", aslında "bütünüyle bilinçli bir tasarımın sonucu olan kurallara"⁴³ dayanır. Ayrıca, *Özgürlük Yolu'nda* da kabul ettiği gibi, piyasanın logosuna bu alçakgönüllü saygı, özünde "bir sosyal kontrol yöntemi"dir. Bizi, "kesin sonuçları konusundaki bilgisizliğimiz nedeniyle üstün sayılması gereken"⁴⁴ kapitalist bir toplumsal düzenle uzlaştırmanın bir yoludur. Philip Mirowski, İbni Rüş't'e atıfla, bu durumu "çifte hakikat doktrini"⁴⁵ olarak nitelendirir: biri yöneticiler ve aydınlar için, diğeri ise saf ayaktakımı için. Ve ayrıca Hayek'e göre, hepimiz piyasaya bizi yönetme rızasını verdik, çünkü "oyunu oynamayı kabul ettiğimizde ve sonuçlarından yararlandığımızda, bize karşı gelseler bile sonuçlara uymak ahlaki bir zorunluluktur".⁴⁶

Başka bir önemli nokta ise Hayek'in, piyasa güçlerinin otoriter karakterinin en etkili şekilde gelenek ve din kıyafetleri giyilerek örtülebileceğini söylemesidir. "Önemini büyük ölçüde anlamadığımız, tasarlanmamış kurallara ve sözleşmelere boyun eğmek" – Hayek'in de kabul ettiği gibi oldukça bilinçli olarak tasarlanmış kurallar ve sözleşmelerdir bunlar – "geleneğe duyulan bu saygı, özgür bir toplumun işleyişi için vazgeçilmezdir".⁴⁷ Başka bir deyişle, rekabetçi piyasa ekonomisinin kurallarının "bunları uygulayan grupların daha başarılı olması ve başkalarını yerinden etmesi"⁴⁸ nedeniyle devam ettiğini açıkça kabul eden Hayek, kazananların zaferlerini "gelenek ve görenek" cüppeleriyle örttüğünü savunmuştur. Bir toplumsal kontrol aracı olarak geleneksel bilgeliğe duyulan bu şevkin, Hayek'in düşüncesine derinden nüfuz eden bir gerçeklik olduğunu söyleyebiliriz.

Dahası, Hayek'e göre gelenekler, serbest piyasanın bilgeliğine sorgusuz sualsiz bir boyun eğdirmeyi başaramazlarsa, on dokuzuncu yüzyıldan sonra tarihin derinliklerine gömülen Tanrı, yeniden dirilip aramıza dönebilir. Sermaye birikimini engelleyen dinden hoşlanmayan Hayek, bununla birlikte onun burjuva ahlakını kutsamadaki yararlılığının da farkındadır. Ölümünden kısa bir süre önce "hayatta kalan tek dinler, mülkiyeti ve aileyi destekleyen

⁴³ Hayek, *Law...*, ss. 45-6.

⁴⁴ Hayek, *The Road to Serfdom*, s. 114.

⁴⁵ Philip Mirowski, *Science-Mart*, s. 335.

⁴⁶ Hayek, "The Principles of a Liberal Social Order", s. 614.

⁴⁷ Friedrich von Hayek, "Freedom, Reason, and Tradition", *Ethics* 68, 1958, ss. 229-45 (31.03.2021).

⁴⁸ Hayek, *Law, Legislation, and Liberty*, s. 19.

dinlerdir"⁴⁹ diye boşuna dememiştir. Ve tabii gelenek ve Tanrı yeterli gelmezse, faşizm kaba ama güvenilir bir çözüm olarak ortaya çıkabilir! 1920'lerde Mises, Benito Mussolini'yi "iş dostu" bir diktatörlük dayattığı ve sosyalist muhalefeti ortadan kaldırdığı için alkışlamıştı; Augusto Pinochet, Şili'yi neoliberal bir laboratuvara dönüştürmek için Chicago Okulu teorisyenlerini Şili'ye çağırıp kendilerine çeşitli görevler vermişti. Bunların arasında Hayek ve Friedman da vardı.

Bununla birlikte, Protestan ahlaki ve teolojik tavrına saygılı olan Hayek ve Mises, Hristiyanlığa açıktan karşılarına almayı hiçbir zaman düşünmediler. Aksine, piyasanın kozmolojisine dair ortaya koydukları görüşleri, sağcı aydınlar tarafından seçici ve son derece akıllıca bir şekilde benimsenip yaygınlaştırıldı. Corey Robin'in de söylediği gibi, "gerici zihin"⁵⁰, güç ve para söz konusu olduğunda nadiren ortodoksluğa katı bir bağlılık sergiler.

Hayek ve Mises'ten sonra Ayn Rand'a da değinmek faydalı olacaktır. Başlarken belirtmek gerekir ki, Ayn Rand'ın militan ateizmi, yazdıklarını anlamak için merkezi önemdedir. Hristiyanlığı "komünizmin mümkün olan en iyi anaokulu"⁵¹ olarak değerlendiren Rand, hayırseverliği de bir ahlaksızlık olarak karalar. İnsanların "gerçek değerini" göz ardı etmek – çünkü ona değer, yalnızca piyasada belirlenen bir değerdir – aslında başka bir din yaratmanın da önünü açmıştır. Jennifer Burns'ün dediği gibi, bir "pazar tanrıçası"⁵² olan Rand, sürekli "yeni bir inanca, kesin, pozitif yeni değerlere ve yaşamın yeni bir yorumuna...olumlu, açık ve tutarlı bir inanç sistemine ihtiyaç var"⁵³ diyerek, özel sektörün yayılmasını destekleyecek bir değerler sistemi yaratmaktan söz eder. İşte "nesnelcilik" bu yeni inançtır, "özel sektöre olan inanç için manevi, etik, felsefi bir temel"⁵⁴ sağlamaktadır. Ayn Rand için eğer bir cennet varsa, o rekabetçi bir piyasadan başka bir şey değildir ve ilahiyat da para aracılığıyla değerlendirilen ve kutsallaştırılan üretkenliğin bir işlevi olarak ortaya çıkmaktadır. Tıpkı Mises ve Hayek gibi, Rand da meta fetişizmini esnek olmayan bir kategorik standart haline getirmiştir. Rand'ın objektivizminin iyi bir örneği olan John Galt'ın *Atlas Shrugged*'da (*Atlas Silkindi*) savunduğu gibi,

⁴⁹ Friedrich A. Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Chicago: University Of Chicago Press, 1991, s. 137 (çeviri bana ait).

⁵⁰ Corey Robin, *The reactionary mind: conservatism from Edmund Burke to Donald Trump*, New York: Oxford University Press, 2018.

⁵¹ Michael G. Simental, "The Gospel According to Ayn Rand: Anthem as an Atheistic Theodicy", *The Journal of Ayn Rand Studies* 13, 2013, s. 96.

⁵² Jennifer Burns, *Goddess of the Market: Ayn Rand and the American Right*, Oxford: Oxford University Press, 2009.

⁵³ Jeff Walker, *The Ayn Rand cult*, Chicago: Open Court, 1999, s. 226 (çeviri bana ait).

⁵⁴ Ayn Rand, "Letter 061, pg. 1", *Ayn Rand Archives*, July 20, 1941, <https://letters.aynrandarchives.org/document/76839> (31.03.2021).

"siz cezadan kaçmak için varsınız, biz ödüller kazanmak için"⁵⁵; Galt'ın en yakın arkadaşı ve romanda grev çağrısına ilk katılan Francisco d'Anconia'nın belirttiği gibi, "para bir toplumun erdeminin barometresidir".⁵⁶

Buradan hareketle, Rand'ın her şeyin kökeni olarak gördüğü para sevgisinin, geleneksel ahlakın bilinçli bir şekilde tersine çevirme amacı taşıdığını söyleyebiliriz. Ki bu durum, kapitalist modernite için altın bir kural gibidir. *Bencilliğin Erdemi*'nde (1964), ticaretin "kişisel ve toplumsal, özel ve kamusal, manevi ve maddi tüm insan ilişkileri için tek rasyonel etik ilke"⁵⁷ olduğunu söylemesi bundandır. Randçı girişimci benlik "zayıflıkları veya kusurları için değil, sadece erdemleri için sevmeyi ister".⁵⁸ "Sevgi, arkadaşlık, saygı, hayranlık" bile, "bir insanın diğerinin erdemlerine verdiği duygusal tepkidir", bir kişinin başka bir kişinin "karakterinin erdemlerinden elde ettiği kişisel, bencil zevk karşılığında verilen manevi ödemedir".⁵⁹

Nasıl ki Mises'in evreninde aşk parasallaştırılmış bir ahlak içinde değerlendiriliyorsa Rand'ın evreninde de romantik aşk, parasal aklın "kazanç" eşdeğerliğini takip eder. Bu da şu anlama gelmektedir: serbest piyasa, toplumların finansal, teknolojik ve politik seçkinlerinin ahlaki ve ontolojik tahayyülleri üzerinde tam bir hakimiyete sahip olmalıdır.

Tabii, serbest piyasaya biçilen bu Tanrı rolünün bütün sorumluluğunu Ayn Rand'a, Mises'e, Hayek'e atamayız; örneğin ABD'de Reagan'dan bu yana her başkan serbest piyasaya boyun eğdi ve "piyasanın büyüü"⁶⁰ dedikleri şeyin önünde diz çöktü; gerek ABD'de gerekse Avrupa'da neredeyse her siyasi parti, neoliberalizmin büyük kilisesinde serbest piyasayı o veya bu şekilde uygulayan, yorumlayan, kutsayan politikalar izlediler. İçinde yaşadığımız toplumda da durum pek farklı değil: günümüzde neoliberal ilahiyatın en radikal müritleri, bir grup "yenilikçi", "kurtarıcı" olarak övülen mühendislerin, uzmanların olduğu Silikon Vadisi'nde yaşıyor. Dünyanın kronikleşmiş siyasal, toplumsal ve ekonomik sorunlarının daha fazla serbest piyasa ve teknoloji yardımıyla çözüleceğine inanan bu müritlerin bazıları, serbest piyasa ve teknolojik tekelliğin imparatorluğunda sonsuz yaşama ulaşmayı arzuluyorlar.

⁵⁵ Ayn Rand, *Atlas Shrugged*, Signet, Penguin, 1999, s. 1220 (çeviri bana ait).

⁵⁶ A.g.y., s. 490.

⁵⁷ Ayn Rand, *The Virtue of Selfishness*, Signet, Penguin, 1964, s. 13 (çeviri bana ait).

⁵⁸ A.g.y., s. 14.

⁵⁹ A.g.y., ss. 13-4.

⁶⁰ Special to the New York Times, "Reagan Talk to World Bank and IMF", *New York Times*, 30 September, 1981, <https://www.nytimes.com/1981/09/30/business/reagan-talk-to-world-bank-and-imf.html> (1.4.2021).

Sonuç Yerine

Bu makale, günümüzün hâkim rasyonalitesi ve ideolojisi olma özelliğini büyük oranda sürdüren neoliberalizmin politik tahayyülünü kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Burada temel amaç, neoliberalizmin yaşama tahayyül düzeyinde müdahale eden, onu doğrudan manipüle eden yönlerine odaklanarak, kavramın günümüzde aldığı yeni biçimlere dair dinamik bir analiz sunmak olmalıdır. Çünkü neoliberalizm, radikal eleştirinin rolünü ve olanaklarını tümünden değiştiren bir dünya görüşünü ve tahayyülünü hayatın her alanına empoze etmenin derdindedir.

Şu ana kadar gördük ki, neoliberalizmin politik tahayyülü ve insan ve toplum tasarımı, kendisini özellikle serbest piyasa üzerinden var etmektedir. Aslında tam da bu nedenle eksik bir proje olarak kalmaya mahkûmdur, çünkü kurulduğu temel kusurludur. Yaşam tümüyle piyasalaştırılamaz! Yaşam ontolojik bir kategori değildir; tam aksine sürekli değişen tarihsel ve politik pratiklerin bir yansımasıdır. Özetle yaşam, bir antagonizmalar ve çoğulluklar toplamıdır. Farklılıklar ve antagonizmalar tümüyle engellenemez, soğurulamaz.

Peki, neoliberalizmin özellikle serbest piyasa üzerinden hegemonikleşen teizmine karşı koymak için neler yapılabilir? Şunu söylemekle başlayabiliriz: gelecek zorluklarla yüzleşmede demokratik ve ilerici bir yol bulma çabası, zihnimizin siyasal meselelere sadece piyasacı çözümler sunan neoliberal kısıtlamalardan azade olmasını gerektirmektedir. Tahayyül, neoliberalizmin boyunduruğundan kurtarılmalıdır. Tahayyülümüzü özgürleştirmek ise neoliberalizmin kaçınılmaz olduğuna ilişkin kısıtlayıcı görüşe meydan okumayı gerektirir. Yaşanan yapısal sorunların gelecekte daha fazla piyasalaşma ile çözüleceği inancı, aynı problemlerin sorumluluğunu üzerimizden atmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

O yüzden, önemli olan, ısrarla deney yapmayı sürdürmektir. Bu kavrayış radikal toplumsal değişim için, yeni politik stratejilerin yaratılması için kullanılabilecek yöntemimiz olmalıdır. Geleceği neoliberalizmden almanın zamanı geldi de geçiyor.

KAYNAKÇA

- Brown, W., *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West*, New York: Columbia University Press, 2019.
- Brown, W., *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*, Zone Books, New York, 2015.
- Bruff, I., "The Rise of Authoritarian Neoliberalism, *Rethinking Marxism* 26, 2014, 113-129.
- Burns, J., *Goddess of the Market: Ayn Rand and the American Right*, Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Davies, W., "Neoliberalism: A Bibliographic Review", *Theory, Culture & Society* 31, 2014, 309-317.
- Davies, W., *The Limits of Neoliberalism: Authority, Sovereignty and the Logic of Competition*, Sage, Londra, 2014.
- Dillon M. ve Reid, J., *The Liberal Way of War: Killing to Make Life Live*, Routledge, Londra, 2009.
- Eagleton, T., *Culture and the Death of God*, New Haven, CT, Yale University Press, 2014.
- Fisher, M., *Capitalist Realism*, London: Zero Books, 2009.
- Foucault, M., *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978-1979*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.
- Fraser, N., *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*, Columbia University, New York, 2009.
- Giroux, H., "The Terror of Neoliberalism: Rethinking the Significance of Cultural Politics", *College Literature* 32, 2005, 1-19.
- Harvey, D., *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University, Oxford, 2005.
- Hayek, F., "Freedom, Reason, and Tradition", *Ethics* 68, 1958, 229-45.
- Hayek, F., "Kinds of Rationalism", *Studies in Philosophy, Politics and Economics* içinde, London: Routledge, 1964.
- Hayek, F., "The Principles of a Liberal Social Order", *Il Politico* 31, 1966, 601-18.
- Hayek, F., *Law, Legislation, and Liberty*, London, Routledge, 1982.
- Hayek, F., *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Chicago: University Of Chicago Press, 1991.
- Hayek, F., *The Road to Serfdom*, London: Routledge, 2008.
- Mirowski, P., *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*, Verso, London, 2014.
- Mirowski, P., *Science-Mart*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, and London, 2011.
- Mises, L. v., *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, Auburn, Alabama, The Ludwig von Mises Institute, 1990.

- Mises, L. v., *Human Action*, Auburn, Alabama, The Ludwig von Mises Institute, 1998.
- Mises, L. v., *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, New Haven, Yale University Press, 1951.
- Mises, L. v., *The Anti-Capitalist Mentality*, Auburn, Alabama, The Ludwig von Mises Institute, 2008.
- Moyn, S., "Imaginary Intellectual History", *Rethinking Modern European Intellectual History* içinde, Eds Darrin M ve Samuel M., New York: OUP, 2014, 112-130.
- Rand, A., *Atlas Shrugged*, Signet, Penguin, 1999.
- Rand, A., *The Virtue of Selfishness*, Signet, Penguin, 1964.
- Robin, C., *The reactionary mind: conservatism from Edmund Burke to Donald Trump*, New York: Oxford University Press, 2018.
- Simental, M. G., "The Gospel According to Ayn Rand: Anthem as an Atheistic Theodicy", *The Journal of Ayn Rand Studies* 13, 2013, 96-106.
- Slobodian, Q., *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*, Cambridge, MA: HUP, 2018.
- Springer, S., "The Violence of Neoliberalism", *The Handbook of Neoliberalism* içinde, Eds S. Springer, K. Birch ve J MacLeavy, London, Routledge, 2016, 153-63.
- Taşkale, A. R., *Post-Politics in Context*, London, Routledge, 2016.
- Taylor, C., *Modern Social Imaginaries*, Durham, NC ve London, DUP.
- Walker, J., *The Ayn Rand cult*, Chicago: Open Court, 1999.

İnternet Kaynakları

- Broder, D., "Italy's Government Is Outsourcing Its Economic Strategy To Private Management Consultants McKinsey", *Jacobin*, 6 Mart, 2021, <https://www.jacobinmag.com/2021/03/italy-draghi-mckinsey> (26.04.2021).
- Davies, W., "What Is 'Neo' About Neoliberalism?", *The New Republic*, 13 Temmuz, 2017, <https://newrepublic.com/article/143849/neo-neoliberalism> (4.12.2020).
- Hayek, F., "The Use of Knowledge in Society", <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/articles/hayek-use-knowledge-society.pdf>, 1945 (06.04.2021).
- Rand, A., "Letter 061, pg. 1", *Ayn Rand Archives*, 20 July, 1941, <https://letters.aynrandarchives.org/document/76839> (31.03.2021).
- Special to the New York Times, "Reagan Talk to World Bank and IMF", *New York Times*, 30 September, 1981, <https://www.nytimes.com/1981/09/30/business/reagan-talk-to-world-bank-and-imf.html> (1.4.2021).